

חבורה בענין אב(ות) דבור

ל' מרחשון ר"ח כסלו ה'תשע"ח
שלמה צוקר

א. הסוגיא העיקרית

1. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף ג עמוד א

וכי קאמר רב פפא - אתולדה דבור. תולדה דבור מאי ניהו? אילימא אב - י', ותולדה - ט', לא ט' כתיבי ולא י' כתיבי! הא לא קשיא, והמת יהיה לו אמר רחמנא, וקים להו לרבנן: י' עבדן מיתה, ט' - נזיקין עבדי, מיתה לא עבדי. סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזקין! אלא, אאבנו סכיננו ומשאו שהניחן ברשות הרבים והזיקו.

2. רשימות שיעורים (ר"ד סולובייצ'ק) מסכת בבא קמא דף ג עמוד א

לאור האמור ביאור הגמרא "זה אב למיתה וזה אב לנזקין" שונה אליבא דשתי הלשונות ברש"י. ללישנא קמא הגמרא מתפרשת בפשוטה שישנן שתי חלויות של בור - א) חפצא של בור י' המחוייב על מיתה; ב) חפצא של בור ט' הפטור על מיתה. ושניהם נקראו בשם אב - זה למיתה וזה לנזקין. אליבא דלישנא בתרא לעומת זאת מצוי רק חפצא א' של בור ושבמציאות ממית רק כשהוא עמוק עשרה. לפי"ז מתפרשת הגמרא כך: אין בור ט' תולדה דבור י' אלא היא אותו אב המזיק ואותו חפצא של בור כמו בור י' שהרי אין ביניהן כי אם חילוק במציאות ולא ע"פ דין וחלות שם וד"ק.

3. רש"י מסכת בבא קמא דף ג עמוד א

אב עשרה - בור עמוק י' טפחים היינו אב דבכך דרכו להמית. וזה אב לנזקין - דאם נפל שור בבור תשעה ומת פטור בעל הבור ואם הוזק חייב ואב הוא דהא מדיוקא דקרא נפקא מדכתיב והמת יהיה לו דמשמע בור עשרה דבר מקטיל הוא חייב במיתת השור הא בציר מהכי במיתה לא חייב הא בניזקין מתחייב לישנא אחרינא סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזקין דכי היכי דנפיק לן מקרא בור עשרה למיתה נפקא לן בור ט' לנזקין דכתיב ונפל שמה שור או חמור משמע בין מת ובין הוזק בעל הבור ישלם ומיהו אם מת השור אמור רבנן בבור תשעה פטור דלא מחמת הבור מת דאין בו כדי להמית אבל הוזק חייב דבור תשעה בר נזקין הוא.

4. חתם סופר מסכת בבא קמא דף ג עמוד א

סוף סוף זה אב לנזקין. לולי דמסתפינא הייתי מוחק ברש"י תיבות אלו "לישנא אחרינא סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזקין" ע"כ הייתי מוחק דכולא חדא לישנא הוא ושיעור דבריו כך הוא דבפסוק מבואר להדיא ב' הדינים דיני נזקין ודיני מיתה והשעורים שניהם אינם מתפרשים אלא שמסר הכתוב לחכמים שיעור מיתה י' טפחים וממילא נדע שפחות מזה הוא שיעור לנזק כיון ששניהם מפורשים בקרא להדיא.

5. שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף ג עמוד א תוס' הרא"ש

סוף סוף וכו'. ללישנא קמא דפירש רש"י ז"ל קשה דמכל מקום עשרה דכתיב בהדיא הוי אב ותשעה דנפקי מסברא הוי תולדה דכל שאר תולדות נמי מסברא נפקי. לכך נראה כפירוש שני שפירש. תוספי הרא"ש ז"ל.

6. תוספות מסכת בבא קמא דף ג עמוד א

לא י' כתיב ולא ט' כתיב - תימה דבפ' הפרה (לקמן דף נ: ושם) תנן מה בור יש בו כדי להמית עשרה פי' בקונט' דסתם בור יש בו י' א"כ י' כתיב ועוד קשה דהכא דריש מוהמת יהיה לו ועוד דבסמוך פריך סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזקין ופי' הקונט' דנפל שמה שור משמע בין מת בין הוזק א"כ כי דרשינן שור ולא אדם הוה ליה למעט נמי אדם מנזקין ע"כ נראה לפרש דסתם בור עמוק הרבה וצריכי בור והמת יהיה לו דאי לא כתיב בור הוה אמינא כל דקטיל ואפילו אין בו כדי להמית ואי כתיב בור הוה אמינא דוקא בור ולא שיח ומערה דגזירת הכתוב הוא ולהכי איצטריך תרוייהו והכי פריך לא ט' כתיב ולא י' כתיב בהדי' ומסיק סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזקין פירוש כיון דבור י' לא כתיב בהדיא אלא מפקי' מסברא מוהמת יהיה לו דבעינן כדי להמית וקים להו לרבנן דהיינו בור י' בור ט' נמי הוי סברא דהוי אב לנזקין כיון דיש בו כדי להזיק ומכל מקום לא ממעטינן אדם מנזקין דקרא דונפל שמה שור לא איירי אלא בבור י' ובירושלמי דריש דהוה ליה למיכתב כי יפתח איש כי יכרה איש בור למה כתיב בור בור אלא חד בור למיתה וחד בור לנזקין ומכל מקום לא ממעטינן אדם מנזקי' דקרא דונפל לא ממעט אלא אמאי דכתיב בקרא בהדיא דהיינו בור עשר ולא איתורא.

ב. הדרשות לחילוק בין בור ט' ובור י'

7. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף נ עמוד ב

מתני'. החופר בור ברה"ר ונפל לתוכו שור או חמור - חייב. אחד החופר בור, שיח ומערה, חריצין ונעיצין - חייב. א"כ, למה נאמר בור? מה בור שיש בו כדי להמית - עשרה טפחים, אף כל שיש בו כדי להמית - עשרה טפחים. היו פחותין מעשרה טפחים, ונפל לתוכו שור או חמור ומת - פטור, ואם הוזק בו - חייב.

8. שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף נ עמוד ב רא"ה

והרא"ה ז"ל כתב וז"ל: אם כן למה נאמר בור וכו'. לאו למימרא דבור משמע שיש בו כדי להמית דהא ליתא כדאמרין לעיל בריש מכילתין אי לאו משום דכתיב עליו והמת יהיה לו וקים להו לרבנן דעשרה טפחים הוא דעבדי מיתה אלא הכי קאמר אם כן למה נאמר בור בתורה לאו דוקא אלא כשם שחייבה התורה בור כשיש בו כדי להמית והיינו עשרה טפחים כדכתיב והמת יהיה לו אף כל שיש בו כדי להמית עשרה טפחים.

9. שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף נ עמוד ב ראב"ד

אם כן למה נאמר בור מה בור שיש בו כדי להמית וכו'. קשיא לי האי לישנא. ונראה לי דלא גרסינן אם כן למה נאמר בור אלא הכי גרסינן ולא נאמר בור מה בור וכו' כלומר ולא נאמר בור לדוקא אלא שכל חפירות נלמוד ממנו מה בור שנאמר בו והמת יהיה לו בבור דקעביד מיתה קאמר רחמנא אף כל דעביד מיתה איתיה להאי לישנא. איכא למימר דסתם בורות לא עבדי אינשי פחותים מעשרה מפני שמחזיקים מעט מים אבל הנך כולהו מחזיקין יותר מפני ארכן ורחבן וזויותיהם עושין אותם פחותים מעשרה ולפיכך נלמוד מבור מה בור סתמו עשרה טפחים ויש בעשרה כדי להמית דהא כתיב והמת וגו' אף אלו בעשרה שיש בהם כדי להמית. ורישא הכי מפרשא אם כן למה נאמר בור נימא חפירה סתם אלא מה בור סתמו עשרה וקא עביד מיתה אף כל וכו'. הראב"ד ז"ל.

10. רש"י מסכת בבא קמא דף נ עמוד ב

סתם בור - עשרה טפחים.
מה בור שיש בו כדי להמית - דהיינו י' טפחים.

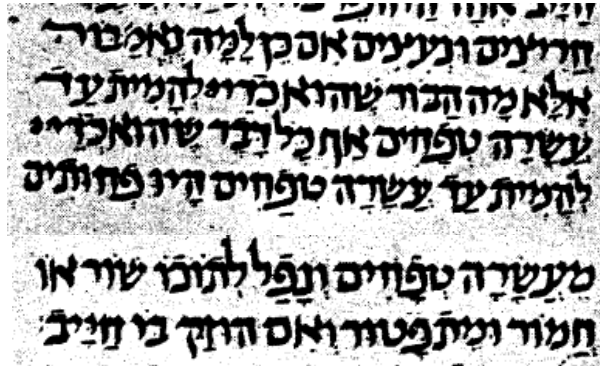
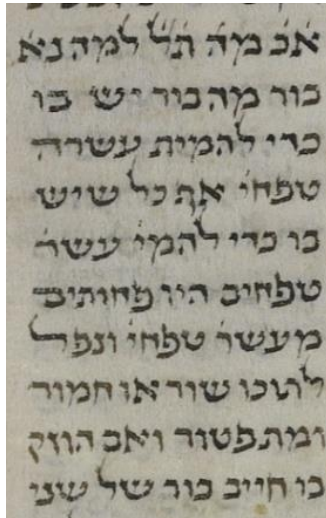
11. פסקי ר"ד מסכת בבא קמא משניות דף נ עמוד ב

ה. החופר בור ברש' הרב' ונפל לתוכו שור או חמור ומת חייב, אחד החופר בור שיח ומערה חריצין ונעיצין, אם כן למה נאמר בור, מה בור שהוא [הערות - כ"ה בכת"י, ובדפו"ר, ולפנינו: שיש בו.] כדי להמית עשרה טפחים, אף כל שהוא כדי להמית עשרה טפח'. היו פחותין מעשר' טפחים ונפל לתוכו שור או חמור ומת פטור, ואם הוזק בו חייב.

12. כתבי יד לב"ק מש' פ"ה

קאופמאן (= דה רוסי וליידן)

מינכין

13. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת בבא קמא פרק ה

כתיב [שמות כא לג] כי יפתח איש בור וכי יכרה איש בור אחד בור לנזקין ואחד בור למיתה. א"ר יצחק אחד בור של מיתה ואחד בור לנזקין שניהן ממקרא אחד נתרבו. וכשהוא בא לבור של מיתה את מר פטור על הכלים וכשהוא בא לבור של נזקין את מר חייב על הכלים.

14. מהר"ם מלובלין מסכת בבא קמא דף ג עמוד א

בא"ד ומסיק סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לניזקין פי' כיון דבור עשר לא כתיב בהדיא וכו' יש לדקדק מאי מייתי ראייה לניזקין ממיתה דבשלמא מיתה כתיב בהדי' בקרא ולא מפקינן מסברא אלא שבור עשר הוא כדי להמית אבל נזקין לא כתיב כלל בקרא והיכי תיתי דחייב דיתקרי אב ונראה דכוונת התוס' הכי הוא דמאחר דחזינן דלא חייבה התורה במיתה אלא היכי דיש בו כדי להמית א"כ חזינן דלאו גזרת הכתוב הוא אלא התורה אזלא בתר הסברא דביש בו כדי להמית דבעל הבור גרם המיתה וההיזק בא לבעל השור מבעל הבור אז הוא חייב אבל כשאין בו כדי להמית אין הסברא נותנת שיהא חייב בעל הבור דהא הוא לא עשה מעשה שיהיה בו כדי להמית ולא ממנו בא לו ההיזק לבעל השור ולכך פטור וא"כ ה"ה נמי בבור תשע שיש בו כדי שיעור ניזקין ונפל שם השור וניזק הסברא נותנת ג"כ שיתחייב בעל הבור דהא מעשיו גרמו שבא לו ההיזק לבעל השור ולכך ראוי שיתקרי ג"כ אב לניזקין וק"ל:

ג. סיבת פטור בור ט' ממיתה

15. תוספות תלמיד ר"ת (בשיטת הקדמונים) מסכת בבא קמא דף נ עמוד ב

היו פחותים מעשרה טפחים ונפל לתוכו [וכו'] פטור. ואפילו ידעינן בברור דמיניה דידיה מת, גזירת הכתוב היא דפטור דאינו חייב אלא בשיש בו כדי להמית. אף והמת יהיה לו נמי קא סמיך. ותרוייהו צריכי למיכתב, גם בור גם והמת יהיה לו, כדפרישית התם:

16. רשימות שיעורים (ר"ד סולובייצ'ק) מסכת בבא קמא דף ג עמוד א

והנה יש לחקור בדין שבור ט' חייב בנזקין ובמיתה פטור אם המובן הוא שאם נפל שור לתוך בור ט' ומת אמרינן שמיתתו באה שלא מחמת הבור או דלמא שמת מחמת הבור ובכל זאת בעל הבור פטור ע"פ גזיה"כ. מסתבר שבכך חלוקות שתי הלשונות ברש"י. לפי לישנא אחרינא בור ט' במציאות אינו ממית - "דלא מחמת הבור מת". ואילו ללישנא קמא הבור ט' אכן המית את השור ואעפ"כ הבעל פטור עקב גזיה"כ.

17. רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק יב הלכה טו

עשה תל גבוה ברשות הרבים ונחבטה בו הבהמה ומתה, אם היה גבוה עשרה טפחים חייב לשלם, ואם היה פחות מעשרה פטור על מיתת הבהמה אבל אם הוזקה בלבד חייב לשלם נזק שלם, ואפילו בתל גבוה כל שהוא או בחפירה כל שהוא, שהנזק בכל שהוא דבר מצוי וידוע ואין המיתה בכל שהוא מצויה והרי הוא כמו אונס.

18. רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק יב הלכה י

אחד החופר בור או שיח או מערה או חריץ, ולמה נאמר בור עד שיהיה בו כדי להמית, וכמה כדי להמית עומק עשרה טפחים אבל אם היה פחות מעשרה ונפל לתוכו שור או שאר בהמה חיה ועוף ומת פטור, ואם הוזקו חייב בעל התקלה נזק שלם.

19. חידושי הרשב"א מסכת בבא קמא דף נא עמוד א

מתניתין דאגנדר אגנדורי. מסתברא לי דלאו למימרא דמתני' דתני עשרה והיו פחותין מעשרה דוקא דאגנדר אגנדורי הא נפל כדרכיה אפילו בשיטת סגיא אליבא דשמואל, דא"כ ליפלו וליתני בדידה בד"א במתגלגל אבל נפל כדרכו אפילו בששה חייב, ועוד דא"כ אפילו אגנדר ונפל לתוך ששה ומת ליחייב דהו"ל תחלתו בפשיעה למהלך כדרכו וסופו באונס בגינדור וליחייב, ועוד שהרי בור בור כתיב אחד למיתה ואחד לניזקין ואמרינן מה בור יש בו כדי להמית עשרה אלמא בור של ניזקין אינו של מיתה ואם איתא של נזקין ושל מיתה הכל אחד וכשנפל כדרכו, ורוב שוורים חרש שוטה וקטן נופלין הן כדרכן דרך הלוכן ולא דרך גינדור. אלא נ"ל הכי פירושא דמתני' דלתשלומין ואיכא מגנדר דאין בו כדי להמית בפחות מעשרה לפיכך שנינו עשרה ולומר שלא חייבה תורה אלא בבור שיש בו לעולם כדי להמית ואפילו במגנדר כנ"ל.

20. מנחת אשר למס' ב"ק סי' י

הנה במה דפטור כשמתה הבהמה בבור ט' נלקו הראשונים, מדברי רש"י בסוגיין (ג' ע"א ד"ה וזה) מבואר דתלינן שלא מת מחמת הבור כלל דבור ט' לא עבדי מיתה וז"ל "דלא מחמת הבור מת דאין בו כדי להמית" וכך הבין באבן האזל את דברי רש"י (בפ"ב מנזק"מ הלכה י"ט) וכו"כ החזו"א מדנפשי' בב"ק (סי' ב' אות י"ד). אך בדברי הרמב"ם (שם הט"ו) מבואר דפטור משום דהוי אונס כיון שאין בור ט' ממית בדרך כלל ואין הבעלים מצווים לחשוש שהבור יגרום למיתה שלא כדרך העולם. ודרך שלישית יש בזה בדברי רש"י בסוגיין בלישנא קמא דמשמע מדבריו דגזיה"כ הוא לפטור בור ט' ממיתה וילפינן מקרא דרק במיתה פטרתו תורה אם אין בבור כדי להמית אבל בניזקין חייב...

21. שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף נ עמוד ב רבנו יהונתן

והר"ר יהונתן ז"ל כתב וזה לשונו: היו פחותין מעשרה טפחים אם מת בו פטור כלומר שנשבר רגלו ומת ממנו פטור מלשלם את כולו אבל משלם לו כדי היזקו שהוזק בו שנשברה רגלו אם לא היה מת דלגמרי לא מצינן

למפטריה שהרי חפר בו כדי להזיק הנופל אבל דמי כולו לא שהרי לא היה בו הבל למיתה ומזלו גרם ואם הוזק בו חייב שהרי יש בו כדי להשבר ידו או רגלו ואפילו לא נשבר בו לא יד ולא רגל אלא שהוא מתנונה והולך אפילו הכי חייב שהרי יש בו כדי להמית הבל לנזקין אף על פי דאין בו הבל למיתה. ע"כ.

22. בית הבחירה (מאירי) מסכת בבא קמא דף נ עמוד ב

אבל בפחותים מעשרה אין בהם כדי להמית ומ"מ יש בהם כדי להזיק והילכך נפל בו שור או חמור או כל בעל חיים ומת פטור ואם הוזק בו חייב ויש מי שאומר שאם מת משלם מיהא בכדי דמי היזק המשוער בבית דין ולא יראה לי כן

23. חזון איש ב"ק סי' ב' סעיף י"ד

נ' ב' היו פחותין מ"ט ונפל כו' ומת פטור, בש"מ בשם ר"י כתב דאע"ג דמת מ"מ חייב על נזקין שעד המיתה בין ששבר רגלו ומת ובין שמתנון ומת מחמת נפילה ראשונה, ומשמע דאם מת בבור מודה ר"י שאין משלם נזקין אע"ג דלעולם יש שיהיו קצת בין התנונות למיתתו וצ"ע לחלק בין התנון חוץ לבור להתנון בבור וכבר נחלק עליו בש"מ שם בשם המאירי, ומיהו בנשבר רגלו ומת יש מקום לומר דשבירת רגלו הוי נזק ומה שמתה אינו מחמת הנזק אלא זהו מחמת הכאה גופה.

ד. מהלך חדש בשיטת רש"י

24. רש"י מסכת בבא קמא דף ה עמוד ב

וכולהו כי שדית בור בינייהו אתיא - אי כתיב בור וחדא מהנך אתיא כולהו [מההוא ומאיך] בצד השוה... אש תוכיח מה לאש שכן מועדת לאכול בין שראוי לה בין שאינו ראוי לה כגון עצים כלים ואבנים תאמר בשן שאינה מועדת אלא לדבר הראוי לה בור יוכיח שאינו מועד אלא לדבר הראוי לה דבר שאינו ראוי לה מאי ניהו אדם דכתיב ונפל שמה שור או חמור שור ולא אדם חמור ולא כלים דאם נפל בבור אדם וכלים פטור בעל הבור הצד השוה שבהן כו' אף אני אביא שן...

25. תוספות מסכת בבא קמא דף ה עמוד ב

אך מה שפירש בור יוכיח שאין מועד לדבר שאין ראוי לו כגון אדם קשה חדא דלא פטר אדם אלא ממיתה ולא מנזקין ועוד אטו משום דפטר אדם חשוב אין ראוי והלא באש נמי פטור טמון ועוד דלקמן (דף ט:) גבי חומר בשור מבבור אין מוצא לרבי יהודה דמחייב על נזקי כלים בבור אין ראוי בבור והא משכחת ליה אדם אלא נראה דאדם נמי חשוב ראוי לבור דראוי למות בהבלא אבל כלים חשיב ליה לקמן אין ראוי דלא מזקא להו הבלא ואף על פי דכלים חדתי מפקעי בהבלא כדאמר בסוף פרק הפרה לקמן (דף נד.) מ"מ יש כלים שאין מתקלקלים בהבלא

26. שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף ה עמוד ב הרב ישראל

התוספות הקשו על פירוש רש"י ז"ל שאין ראוי בשן וגם הקשה על מה שפירש דאדם אינו ראוי לבור ואמרו חדא דלא פטרינן אדם אלא ממיתה ולא מניזקין. ונראה למורי הרב ליישב פירוש רש"י ז"ל דדעתו דשן אין דרכו לאכול כל דבר היינו דאינו רגיל לאכול כל דבר שאין רגילות השן לאכול כלים וכן אין רגילות שאדם יפול בבור משום דהוי ליה לעיוני לפיכך אין בעל הבור חייב על מיתתו אבל על נזקו חייב דרגילות הוא דאדם יהא נתקל בבור. עוד כתוב בתוספות אך מה שפירש בור יוכיח שאינו מועד לדבר שאינו ראוי לו כמו אדם קשה וכו'. וא"ת ולמה לא אמר בור תשעה יוכיח דאינו חייב על מיתת השור וחייב על נזקו והיינו שאינו מועד על דבר שאינו ראוי והוי בין אליבא דר' יהודה בין אליבא דרבנן. וי"ל דהא דאינו חייב על מיתת שור בבור תשעה לאו משום דחשיב מיתת השור אינו ראוי בבור תשעה אלא משום שאין בו כדי להמית. הרב ר' ישראל ז"ל.

27. תוספות מסכת בבא קמא דף י עמוד א

ליחכה נירו וסכסכה אבניו - גבי דש בנירו פרש"י משא"כ בבור דלא שייך ביה היזק קרקע משמע דה"נ רוצה לפרש כן משא"כ בבור דלא שייך ביה היזק ניר ואבנים וקשה לפי' דאם כן היה יכול להזכיר כמה הזיקות שהאש עושה בדבר הקבוע ששורף ביתו ושאר דברים הקבועין אלא י"ל ליחכה נירו דחייב אף על פי שאין רגילות שתזיק אש ניר ואבנים כלל מה שאין כן בבור דפחות מ' פטור ממיתה כיון דאין רגילות להמית בפחות מ'.

ה. סוגיות בב"ק פ"ה

28. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף נא עמוד א

דתניא: אחד החופר בור תשעה, ובא אחר והשלימה לעשרה - האחרון חייב; רבי אומר: אחר אחרון למיתה, ואחר שניהם לנזקין.

29. רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק יב הלכה יב

החופר בור עמוק עשרה טפחים ובא אחר והשלימו לעשרים ובא שלישי והשלימו לשלשים כולן חייבין, חפר הראשון פחות מעשרה אפילו טפח ובא האחרון והשלימו לעשרה בין שחפר בו טפח או שהגביה בנין על שפתו טפח זה האחרון חייב, סתם טפח שהוסיף או שסתר טפח שבנה הרי זה ספק אם כבר נסתלקו מעשה הראשון או עדיין לא נסתלקו.

30. תוספות מסכת בבא קמא דף נא עמוד א

האחרון חייב - דוקא הוא בשביל שחידש מיתה שלא היה מתחילה אבל ראשון ח' וזה ט' כולם חייבין בנזקין כמו זה י' וזה עשרים.

31. שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף נא עמוד א ר"ד

אחד החופר בור עשרה ובא אחר והשלימו לעשרים וכו'. נראה שהוא הדין אם השלימו לאחד עשר מדפריך עלה מסייד וכייד דקאמר אחרון חייב דאי הוה תני שניהם חייבין הוה ניחא ליה אף על פי שהאחרון לא עשה שיעור מיתה אלא תוספות הבל בעלמא. ה"ר ישעיה ז"ל.

32. שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף נא עמוד א ר"ה

אבל הרא"ה ז"ל כתב וז"ל: אחד חופר בור תשעה ובא אחר והשלימו לעשרה פירוש והוא הדין חופר בור שמונה ובא אחר והשלימו לתשעה אחרון בלבד חייב בנזקין אבל החופר בור עשרה ובא אחר והוסיף שנים או שלשה טפחים לא עבד ולא כלום וקמא חייב דעבד ביה שיעור בין למיתה בין לנזקין אבל ודאי החופר בור עשרה ובא אחר והשלימה לעשרים ובא אחר והשלימה לשלושים כלם חייבין. ע"כ. וגם התוספות והרשב"א ז"ל והרא"ש ז"ל חולקים על הרא"ה ז"ל.

33. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף נא עמוד ב

אמר רבא: הניח אבן ע"פ הבור והשלימה לעשרה, באנו למחלוקת רבי ורבנן. פשיטא! מהו דתימא, למטה הוא דהבלא דידיה קא קטיל ליה, אבל למעלה דלא הבלא דידיה קא קטיל - אימא לא, קמ"ל. בעי רבא: סם טפח וסילק אבניו, מהו? מי אמרינן מאי דעבד שקליה, או דלמא נסתלקו מעשה ראשון וקמה ליה כוליה ברשותיה? תיקו.

בעא מיניה רב שיזבי מרבה: הרחיבה, מהו? א"ל: הרי מיעט הבלא. א"ל: אדרבה, הרי קירב הזיקא! אלא אמר רב אשי: ניחזי אנן, אי בהבלא מיית - הרי מיעט הבלא, אי בחבטה מיית - הרי קירב הזיקא. איכא דאמרי, אמר רב אשי: ניחזי אנן, אי מההיא גיסא נפל - הרי קירב הזיקא, ואי מאידך גיסא נפל - הרי מיעט הבלא.

34. רש"י מסכת בבא קמא דף נא עמוד ב

סם טפח - החופר בור ט' ואחר השלימו לעשרה וחזר אחרון וסתם ומילא עפר אותו טפח שהוסיף.

35. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף נ עמוד ב דף נא עמוד א

גמ'. אמר רב: בור שחייבה עליו תורה - להבלו ולא לחבטו, אלמא קסבר: חבטה, קרקע עולם הוא דמזקא ליה; ושמאל אמר: להבלו וכ"ש לחבטו... ההוא תורא דנפל לאריתא דדלאי, שחטיה מריה, טרפיה רב נחמן. אמר רב נחמן: אי שקיל מריה דהאי תורא קבא דקמחא, ואזל תנא בי מדרשא אם שהתה מעת לעת - כשירה, לא אפסדיה לתורא דשוה כמה קבי. אלמא קסבר ר"נ: יש חבטה בפחות מעשרה... אלא, היינו טעמא דר"נ, סבר: מכריסא דתורא לארעא כמה הוי? ארבעה, אריתא דדלאי כמה הוי? שיתא, הא עשרה, אישתכח דכי קא מחבט - מעשרה הוא דקא מחבט. אלא מתני' דקתני: מה בור שהוא כדי להמית - י' טפחים, אף כל שיש בו כדי להמית - י' טפחים, בשיתא נמי סגיא! אמרי: מתני' - דאיגנדר לבור.

36. רש"י מסכת בבא קמא דף נ עמוד ב

אריתא - יאור.

דדלאי - משקה שדות והיא עמוקה אמה ולפיכך היא נקראת אמת המים דעמוקה אמה ורחבה אמה. טרפיה רב נחמן - משום ריסוקי אברים דהיא אחת מ"ח טריפות דתנן (חולין דף מב) נפלה מן הגג ואף על פי דלא חזינו ביה מכה אלא שאין יכול לעמוד ואמרינן התם /חולין/ (דף נא) אם שהתה מעת לעת ושחטה כשירה ואם עמדה והלכה אינה צריכה מעת לעת ושור זה לא עמד. קבא דקמחא - להוצאותיו עד שיבא לפני חכמים לשאול ויורוהו אם שהתה מעת לעת ושחטה כשירה. לא אפסיד - שהיה ממתין.

37. טור חושן משפט הלכות נזקי ממון סימן תי

ו אחד החופר בור שיח ומערה כולם שוין לחיוב ובלבד שיהא בו כדי להמית דהיינו י' טפחים אז חייב אם נפל שמה שור או חמור ומת או הוזק ואם אין בו י' אינו חייב על המיתה אפילו שנפל בו השור מעומד בענין שיש בו גובה י' טפחים אם נצרף גובה רגלי השור עם עומק הבור אבל הרמ"ה כתב בזה שחייב וא"א הרא"ש ז"ל כתב כסברא הראשונה אבל אם הוזק בבור פחות מ' חייב:

38. בית יוסף חושן משפט סימן תי אות י ד"ה (ו) אחד

וכתב הרא"ש (סי' ז) וזה לשונו כתב רב אלפס (כב.) דהלכתא כרב דתני רב חנניה לסייעיה (נג.) ואיכא מ"ד הלכה כשמואל דהלכתא כוותיה בדיני (בכורות מט:) ורב נחמן דמוקי מתניתין באיגנדר איגנדר סיבר כשמואל ורבה ורב יוסף מתרצי ברייתא אליבא דרב הילכך הדבר שקול וספק לנו כמאן הלכתא

39. חידושי הרשב"א מסכת בבא קמא דף נא עמוד א

הא דקאמר מכריסא לארעא כמה הו' ד', לאו דוקא דטפי מד' ודאי איכא ואפילו נפל לחפירה פחותה משה חייב וחיישין ליה משום טרפה, אלא משום דאריתא דדלאי עמוקה ששה דהיינו אמת המים ולהכי קורין לה אמה מפני שעמוקה אמה ואמה בת ו' טפחים, די לו אפילו כי ליכא מכריסא ועד ארעא רק ארבעה כנ"ל... מתניתין דאגנדר אגנדר. מסתברא לי דלאו למימרא דמתני' דתני עשרה והיו פחותין מעשרה דוקא דאגנדר אגנדרו היא נפל כדרכיה אפילו בשיתא סגיא אליבא דשמואל, דא"כ ליפלו וליתני בדידה בד"א במתגלגל אבל נפל כדרכו אפילו בששה חייב, ועוד דא"כ אפילו אגנדר ונפל לתוך ששה ומת ליחייב דהו"ל תחלתו בפשיעה למהלך כדרכו וסופו באונס בגיגנדר וליחייב, ועוד שהרי בור בור כתיב אחד למיתה ואחד לניזקין ואמרינן מה בור יש בו כדי להמית עשרה אלמא בור של ניזקין אינו של מיתה ואם איתא של ניזקין ושל מיתה הכל אחד וכשנפל כדרכו, ורוב שוורים חרש שוטה וקטן נופלין הן כדרכן דרך הלוכן ולא דרך גיגנדר. אלא נ"ל הכי פירושא דמתני' דלתשלומין ואיכא מגנדר דאין בו כדי להמית בפחות מעשרה לפיכך שנינו עשרה ולומר שלא חייבה תורה אלא בבור שיש בו לעולם כדי להמית ואפילו במגנדר כנ"ל.

ו. ביאורים בשיטת הרמב"ם

40. חדושי רבי ארי' לייב, סימן נ"א

וביותר קשה דהנה לקמן (דף נ"א) אמרינן שם דהא דצריך בור י' הוא דוקא באיגנדר ופליגי שם ראשונים אם למסקנת הגמ' יהיה חייב באמת בלא איגנדר גם בבור פחות מעשרה טפחים וכן הוא שיטת הרמ"ה הובא בטור אבל הרשב"א וכן ברא"ש הובא בש"מ ובטור כתב דגם לפי המסקנא אינו חייב גם בלא איגנדר רק בבור י' טפחים ומשום דכיון דילפינן מבור דבור אינו רק אם יש בו כדי להמית בעינן שיהיה בו כדי להמית בכל אופן אפילו באיגנדר, אבל בור שאין בו כדי להמית בכל אופן אף באיגנדר, פטור אפילו בלא איגנדר, והנה מדברי הרשב"א מבואר להדיא דפטורא דבור שאין בו כדי להמית אינו מצד הסברא דהו"ל אונס, דהרי בור ט' יש בו כדי להמית בלא איגנדר ומ"מ פטור אף דלא שייך פטורא דאונס משום דנתמעט מקרא דבור שאין בו כדי להמית אינו בור כלל למיתה ומפרש הרשב"א דבעינן שיהיה בו כדי להיות בכל גוונ', והנה מדלא חילק הרמב"ם בבור פחות מעשרה וכתב דפטור ממיתה משמע דהוא פטור בכל אופן אף בלא איגנדר וזהו כדעת הרשב"א וא"כ בודאי קשה מה דנקט אח"כ הרמב"ם טעם דפטור משום אונס, דהרי אפילו היכא דליכא פטור של אונס ג"כ פטור ממיעוטא דקרא וצ"ע

41. אור שמח הלכות נזקי ממון פרק יב הלכה י

[י] אחד החופר בור כו', ולמה נאמר בור עד שיהיה בו כדי להמית, וכמה כדי להמית עומק עשרה טפחים, אבל אם היה פחות מעשרה ונפל לתוכו שור כו' ומת פטור: בפרק הפרה (ב"ק דף נ"א ע"א) אמר לרב נחמן דמכריסא דתורא לארעא כמה הוי, ארבעה, ובבור עמוק ששה טפחים אשתכח דכי קא מיחבט מעשרה הוא דקא מיחבט, ולכן גבי דין דנפילה דבעי עשרה בעי בהא בדיקה ושהיה מעל"ע, יעו"ש. פריך ממתניתין דנזקין, ומשני דאיגנדר לבור, הרי בלא איגנדר לבור רק נפל בקומה זקופה חייב בבור ששה טפחים כי מת. ורבינו סתם דעל מיתה פטור בבור פחות מעשרה, אף על גב דליכא מאן דחולק על רב נחמן. והנראה, דנחזי, דאף באיגנדר ומת בבור ששה טפחים יתחייב משום תחלתו בפשיעה וסופו באונס, דפושע הוא אם יפול בקומה זקופה, וצ"ל דרב נחמן סובר כמ"ר תחלתו בפשיעה וסופו באונס פטור, אבל לדידן דחייב ליתא לדרב נחמן, וכן כתב הי"ש (ב"ק פ"ה סו"ס כ"ה). אולם למה שהעלה בעל המאור (שם כ"ב ע"ב בדפי הרי"ף) בהא דלא אמרינן בהך דאינו יכול לעמוד בפני גמלים והלכו עליו שוורים והתליע מתוכו דפטור (ב"ק נ"ב ע"ב), דהוי תחלתו בפשיעה, משום דגבי בור שהקילה בו תורה גבי כלים הקילה בו ג"כ דלא חייב משום תחלתו בפשיעה וסופו באונס, א"כ א"ש דלא חייב כאן בבור ששה על מיתת שור משום תחלתו בפשיעה כי נפל בקומה זקופה, דהשתא נפל ומת כי איגנדר, והוי אונס, ונכון:

42. אבן האזל הלכות נזקי ממון פרק יב

והרמב"ם דפסק כשמואל ומ"מ פסק דלא כרב נחמן הוא משום דללישנא בתרא הוצרך לאוקמי מתני' באגנדר לבור וסתמא משמע דבכל אופן פטור, וללישנא קמא אוקמא כרב וכיון דפסקינן כשמואל ע"כ ההלכה כרבא דאותיב לר"נ ואין חבט בפחות מעשרה אפי' לענין טרפות ואפי' נפל מהלך דלית לן הסברא דמכריסא דתורא וכו' כיון דמתני' סתמא קתני אפי' שלא באגנדר לבור, ובדעת הרא"ש כתב דלענין טרפות נקטינן כלישנא בתרא כסברא דמכריסא דתורא וכו', אבל לענין תשלומין לא מוקמינן מתני' באגנדר לבור והוא בדרך הרשב"א, אלא שכתב טעם אחר דע"י סברא דמכריסא דתורא וכו' אינו מצוי חבט דמיתה אלא דלענין טרפות מחמרינן אבל לענין תשלומין בבור כיון דאינו מצוי מיתה פטור.